

JADWIGA MĄCZYŃSKA,
MACIEJ MĄCZYŃSKI

O NAZYWANIU MATKI BOSKIEJ LUDŹMIERSKIEJ W TEKSTACH LITERACKICH

Wieś Ludźmierz jest położona na zachód od stolicy Podhala Nowego Targu „na rozległych nanosach czarnodunajeckich, u ujścia rzeczek Lepietnicy i Rogoźnika” [zob. *Literatura*, poz. 4, Nyka, s. 63]. Najbardziej znany jest w tej wsi kościół będący maryjnym sanktuarium. W głównym ołtarzu znajduje się drewniana figura Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Nosi ona nazwę Matki Boskiej Ludźmierskiej – Gaździny Podhala. Figura ta słynie z uzdrawiającej mocy oraz wielu łask, które za jej pośrednictwem Bóg zsyła na lud podhalański. Historię kościoła parafialnego w Ludźmierzu i związaną z cudowną figurą historię kultu maryjnego przedstawił ks. Kazimierz Bukowski w antologii zatytułowanej *Gaździna Podhala – Matka Boska Ludźmierska*¹. Godny zauważenia jest fakt, iż historycy sztuki określają czas powstania figury na początek XV wieku, tym samym można przyjąć, iż jej obecność w ludźmierskim kościele trwa ponad 600 lat. Pierwszym badaczem, który opisał cudowną figurę był Józef Łepkowski. Badacz ten w roku 1849 zanotował:

Pełno w nim [w kościele ludźmierskim] starożytnych zabytków [...] W wielkim ołtarzu pokazują słynną cudami Maryą: jest to posąg nieszczęśliwej roboty, do którego lud okoliczny wielkie ma nabożeństwo. [Zob. poz. 1, Bukowski, s. 26].
Kult religijny związany z figurą został potwierdzony w XVII-wiecznych aktach wizytacyjnych. Ks. Bukowski pisał:

wizytacja 1727 roku wymienia kilkanaście srebrnych wotów, nie licząc pereł, koron i ozdób na statui Matki Bożej i Dzieciątka. Trochę więcej wotów notuje wizytacja

¹ Wydanie 2 uzup. opublikowało wydawnictwo Calvarianum w Kalwarii Zebrzydowskiej w roku 1977. Autor zawarł w swojej antologii teksty literackie (W. Tetmajera, W. Orkana, J. Kasprowicza, M. Wańkowicza), a także wybór tekstów twórców ludowych, którzy Matkę Boską Ludźmierską uczynili bohaterką swych utworów. Znaczną część utworów pomieszczonych w antologii stanowią góralskie teksty folklorystyczne.

z 1765 roku. Inwentarz z roku 1776 dodaje jeszcze sześć nitek pereł z bisiorami i srebrny księżyc ze smokiem pod stopami Matki Boskiej. [Zob. poz. 1, *op. cit.*, s. 26]. Wota są niewątpliwie materialnym dowodem istnienia kultu religijnego związanego z cudowną figurą. Nieco inny dowód – intelektualny stanowią teksty literackie i folklorystyczne zamieszczone we wspomnianej antologii.

Przynoszą one interesujący materiał językowy pokazujący, jakie nazwy stosowane są na określenie Matki Boskiej Ludźmierskiej. Jak zauważył Marian Kucala „nazywanie Matki Boskiej jest związane z jej najważniejszymi atrybutami: macierzyństwem i dziewictwem, a także wielkością, świętością i życzliwością” [zob. poz. 3, Kucala, s. 133].

Matka

Z macierzyństwem wiąże się przede wszystkim wyraz **matka**, który w badanych tekstach nigdy nie wystąpił bez wyrazu określającego². Interesujący jest fakt, iż w Ewangeliach, w których – jak wiadomo – po raz pierwszy nazwano Maryję **Matką**, nazwa ta występuje zazwyczaj w odniesieniu do Syna – Jezusa Chrystusa, por. np. pierwsze zastosowania nazwy przez kolejnych ewangelistów: Matka **Jego** Maryja [Mateusz 1,18]; **Jego** Matka [Łukasz 1,43]; Matka **Jezusa** [Jan 2,1]; **Jego** Matka [Marek 3,31]³.

Najczęstszą nazwą, stosowaną na określenie matki Chrystusa jest wspólnie nazwa **Matka Boska**, obecna w polszczyźnie od XVI wieku [zob. Kucala, *op. cit.*, s. 138 i tam dane liczbowe na podstawie *Słownika XVI-wiecznej polszczyzny*]. W tej postaci nazwa ta pojawiła się w antologii tylko raz. Autorzy tekstów, stosując tę nazwę, dokonują rozszerzenia członu określającego o odmiejscowy przymiotnik **ludźmierska** [zob. poz. 1, Bukowski, s. 166, 169]⁴. W ten sposób powstaje trójwyrazowa nazwa **Matka Boska Ludźmierska**, która poprzez użycie w niej przymiotnika w funkcji lokalizującej jest nazwą używaną wyłącznie na nazwanie znajdującej się w Ludźmierzu figury⁵. Dodany do

² Analizy przeprowadzone przez M. Kucalę dotyczyły sposobów nazywania Matki Boskiej w historycznej polszczyźnie. Dlatego omawiając nazwę *matka*, autor stwierdził: „wyraz *matka* jest z pochodzenia derywatem deminutywnym, a raczej hipokorystycznym (spieszczającym) od podstawowego *mac* (z przyrostkiem *-ka*, jak od *żona* – *żonka*, od *dziewczyna* – *dziewczynka*)” (*op. cit.*, s. 135). W badanej antologii wyraz podstawowy *mac* nie wystąpił.

³ W roku 431 Sobór Efeski ogłosił, iż Maryja stała się „prawdziwie Matką Bożą przez ludzkie poczęcie Syna Bożego” (*Katechizm* 1994, s. 115).

⁴ Cyfry w nawiasach oznaczają strony antologii.

⁵ Inne odmiejscowe przymiotniki stosowane są dla określania innych cudownych wizerunków Matki Boskiej, np.: Częstochowska, Piekarska itp.

tej nazwy przymiotnik **cudowna** (167) nawiązuje do podstawowego atrybutu Matki Boskiej Ludźmierskiej, to znaczy zdolności czynienia cudów, zgodnie zresztą z notowanym przez *Słownik języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego [zob. poz. 7, dalej SJPD] znaczeniem prymarnym wyrazu, na które nakłada się znaczenie wtórne, późniejsze: 'niezwykły, zadziwiający, wspaniały'. Odmiejscowy przymiotnik **ludźmierska** występuje także w innych wariantach nazw, np. w nazwie **Matka Ludźmierska** (166), w której pominięcie przymiotnika **Boska** nie spowodowało komplikacji znaczeniowych – nazwa nadal oznacza figurę Matki Chrystusa. W nazwie **Matka Najświętsza Ludźmierska** (135) przymiotnik w stopniu najwyższym odnosi się do atrybutu świętości. Innymi określeniami są przymiotniki użyte w nazwie **Matka Boska lipowa, miodna, złota** (221) nawiązujące do złotego koloru sukien Matki Boskiej i Dzieciątka, skojarzonych przez ludową poetkę (W. Szado-Kudasikową) z kolorem lipowego **miodu**. Przymiotnik **lipowa** nabiera dwojakiego znaczenia: odsyła do gatunku drewna, z którego figura została wyrzeźbiona oraz do koloru tego drewna (złotawy). Często w średniowieczu nazwa **Matka Boża** (gr. *Theotokos*) w badanych tekstach występuje zazwyczaj z lokalizującym przymiotnikiem **ludźmierska**, np. w tytule jednego z wierszy czytamy Podziękowanie **Matce Bożej Ludźmierskiej** (214), inny tytuł brzmi **Matka Boża Ludźmierska** (220).

Rzeczownik **matka** stosowany jako nazwa cudownej ludźmierskiej figury występuje również z określeniami związanymi z Dzieciątkiem, które zostało przedstawione jako udzielające błogosławieństwa światu. Zgodnie z nauką Kościoła Chrystus jest Bogiem, stąd też w badanych tekstach obecne są nazwy **Matka Boga** (133), **Matka Chrystusowa** (49, 135, 139) oraz nazwa indywidualna (z wiersza Andrzeja Florka-Skupienia) **Matka Niebieskiego Pana** (134), w której przymiotnik **niebieski** wskazuje na związek z niebem, gdzie umiejscowione zostało królestwo Chrystusa. Również indywidualna, pochodząca z anonimowej pieśni z początku XIX wieku nazwa **Matka Zbawcy ludów** (49) nawiązuje do śmierci Jezusa, przez którą człowiek, wyzwolony od grzechu, zostaje zbawiony i wkracza w nowe życie [zob. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallotinum, 1994, s. 163].

Matkę Boską upostaciowioną w figurze ludźmierskiej jeden z autorów obdarza nazwą **Matka Matek** (134): „Ty Matko Matek, bieres w powicie swoik ręcy to, co najslabse, co smutne i płacące”. Pochodzenie takiej konstrukcji jest oczywiste – źródłem jest *Biblia*, w niej bowiem pojawiają się na przykład struktury: <Król Królów> i <Pan Panów> [Apokalipsa 19, 16; I list do Tymoteusza 6, 15]. Formy te określa się terminem *superlativus absolutus*. Taką właśnie strukturę ma konstrukcja **Matka Matek** Jak się wydaje nazwa ta ma oddawać doskonałość Maryi jako matki, która przejawia się w postrzeganiu wszystkich istot jako swoich dzieci wymagających ciągłej opieki. Matka Matek – to matka absolutna, wzór macierzyństwa i matczynej miłości. Taka doskonałość bywa przez innych autorów

określana szeregiem przymiotników w stopniu najwyższym: **nolepsa**, **nomilsa Matka** (222), **nolepsa z matek** (222).

Podstawowy (współcześnie, bo historycznie miał on postać **mać**) rzeczownik **matka** jest wyrazem od którego powstają nacechowane dodatkowo emocjonalne nazwy: **mateczka Pana Jezusa** (178), **mateczka moja** (178), **matusia ludźmierska** (204), **matuchna Pana Jezusa** (164), **matulinka** (178). Rzeczowniki **mateczka**, **matusia**, **matuchna** są pieśczożliwymi określeniami matki utworzonymi ekspresywnymi formantami *-ka*, *-usia*, *-uchna* [zob. odpowiednie definicje leksykalne w SJPD]. Rzeczownik **matulinka** (178) jest gwarowym spieszczeniem pochodzącym – jak się wydaje – od również ekspresywnego rzeczownika **matula**, urobionego od nienacechowanego **matka**. Motywacja wyrazu i jego struktura słowotwórcza pozwalałyby zatem wyodrębnić sufix *-inka*, którego znaczenie ekspresywne jest oczywiste. W polszczyźnie ogólnej sufix ten nie ma jednak takiej funkcji, nie tworzy hipokorystyków [zob. poz. 2, Grzegorzczkowa, Puzynina, s. 135], dlatego pewniejsza wydaje się motywacja poświadczona przez Karłowicza [t. III, s. 128] z okolic Gdowa i Bochni gwarowym **matulina**. Omawiany rzeczownik **matulinka**, notowany również w słowniku Karłowicza [jw.] z wielu regionów Polski (np. z Kujaw, Mazowsza, Górnego Śląska, Sandomierskiego) oraz notowany w indeksie słownika gwarowego PAN utworzono od istniejącego w gwarach spieszczenia **matulina** za pomocą zdrabniającego sufixu *-ka*. Mamy tu zatem do czynienia z ciekawym procesem słowotwórczym polegającym na zdrobieniu istniejącego w języku spieszczenia. Za pomocą tej nazwy (wystąpiła w antologii tylko jeden raz), autor – Franciszek Bachleđa-Księdzuloz – oddał swój emocjonalny (bardzo pozytywny) stosunek do Gaździny Podhala.

Królowa

Rzeczownik **królowa** [‘monarchini’ zob. poz. 6, Sławski, t. III, s. 155] stosowany w analizowanych tekstach na określenie Matki Boskiej związany jest z atrybutem władzy, jaką Matka Chrystusa sprawuje nad światem. Sobór Watykański II w konstytucji *Lumen gentium* stwierdził:

Na koniec Niepokalana Dziewica [...] z ciałem i duszą wzięta została do chwały niebieskiej i wywyższona przez Pana jako **Królowa wszystkiego** [podkreślenie autorów].⁶

Panowanie Maryi nad światem obecne jest szczególnie w modlitwach i pieśniach maryjnych, np. w *Litanii Loretańskiej* spotykamy określenia: *Królowa aniołów, patriarchów, proroków, apostołów, męczenników, wszystkich świętych*,

⁶ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994, s. 237.

pokoju. Pojawia się tu także określenie *Królowa Polski*, powtórzone w *Apelu Jasnogórskim: Maryjo, Królowo Polski*. W pieśniach maryjnych natomiast można spotkać określenia *Królowa anielska*, *królowa nieba*, *królowa ziem polskich*. Jak więc widać w tradycji kościoła – szczególnie polskiego – atrybut władzy Maryi jest często podkreślany. Nic więc dziwnego, iż Matka Boska Ludźmierska, której cudowna figura znajduje się blisko stolicy Podhala, jest traktowana jako królowa tego regionu. Znajduje to odzwierciedlenie w nazwach, jakie pojawiają się w omawianej antologii.

Jest więc matka Boska Ludźmierska przede wszystkim **królową Podhala** (133,134,136), regionu geograficznego rozciągającego się na południu Polski pomiędzy Beskidami a Tatrami. Nazywana jest także **królową podhalańską** (153). W nazwie tej człon określający jest odmiejscowym przymiotnikiem użytym w funkcji lokalizującej. Rzeczownik **królowa** jest określany także za pomocą elementów podhalańskiego krajobrazu, specyficznego dla tego regionu. Pojawiają się zatem nazwy odwołujące się do gór: **królowa skalnych perci**, w której **perć** oznacza 'stromą ścieżkę górską' [SJPD t. 6, s. 239]; **królowa symfonii gór** – zastosowana tu metafora została skonstruowana na zasadzie podobieństwa góry – symfonia. Symfonia jest jak wiadomo utworem muzycznym, najczęściej monumentalnym, złożonym z czterech oddzielnych utworów, różniących się charakterem i tempem, ale utrzymanych w jednakej tonacji. Podobnie góry – zbudowane są z wielu części, różniących się wysokością i kształtem, mają jednak wspólną „tonację” – są monumentalne, czasem groźne. Góry i symfonia mogą dostarczać zbliżonych przeżyć estetycznych. Innym elementem krajobrazu, do którego odwołują się nazwy Matki Boskiej jest **woda**. Stąd jest Ona **królową srebrnego szumu wysokich potoków** (217) oraz **królową wód dunajcowych** (217). W nazwach tych pojawia się rzeczownik **potok** stosowany najczęściej jako określenie 'wartkiego nurtu górskiej wody' oraz przymiotnik **dunajcove** utworzony od nazwy **Dunajec** – rzeki powstałej z połączenia Białego i Czarnego Dunajca w okolicach Nowego Targu. Określeniami rzeczownika **królowa** są w nazwach Matki Boskiej Ludźmierskiej również składniki przyrody podhalańskiej. W nazwie **Królowa kosodrzewin** (153) kosodrzewina to 'gatunek sosny, krzew płożący się [...] występujący w górach [...] ponad górną granicą lasu' [SJPD, t. 3, s. 1040]. W nazwie **Królowa goryczki** (153) **goryczka** to 'roślina z rodziny goryczkowatych o kwiatach żółtych, różowych lub niebieskich, rośnie w górach a nieraz i na bagnach' [SJPD t. 2, s. 1240]. Matka Boska Ludźmierska jest również **królową orla** – **króla tatrzańskiego nieba** (217) oraz **najskromniejszej sikorki**. W nazwach tych pojawiły się elementy podhalańskiej flory. Królowanie Gaździny Podhala rozciąga się także na ludzi, stąd jest Ona nazywana **królową pasterzy**, **górali z gazdówek** oraz **gazdów**, czyli ludzi – jak pisze poetka (Wanda Łomnicka-Dulak) – *co różańcem znaczą trudne ścieżki* (217). Lud Podhala to lud pasterski, zamieszkały w górach (stąd urobiona nazwa **góral**), to

gazdowie, czyli ‘właściciele gospodarstwa wiejskiego; gospodarze’ [SJPD, t. 2, s. 1066]. Wyraz **gazda** jest zapożyczeniem z języka węgierskiego i służy jako nazwa tylko zamożnych gospodarzy, a więc takich, którzy mają własne **gazdówki** tzn. gospodarstwa. Matka Boska Ludźmierska jest również królową **szalasów na halach**, charakterystycznego w tym regionie składnika kultury materialnej tj. ‘domku jak najprościej zbudowanego, zwykle z drzewa, bali lub z kamienia przeznaczonego na okresowe mieszkanie pasterzy w górach’ [SJPD, t. 8, s. 1010].

Przytoczony materiał pokazuje, iż rzeczownik **królowa** będący składnikiem nazwy Matki Boskiej Ludźmierskiej jest wzbogacany określeniami charakterystycznymi dla Podhala, związanymi z tym regionem poprzez występowanie tylko lub szczególnie na Podhalu. Są to zatem nazwy regionalne, bo i referent, który tymi nazwami jest określany (Matka Boska z Ludźmierza) jest regionalny – należy do Podhala. W analizowanych tekstach są jednak i takie nazwy, które wykraczają poza region. Należą tu nazwy **Królowa Polski** (133,161) oraz **Królowa korony polskiej** (151). Obie są przeniesieniem na konkretny obiekt nazw ogólnopolskich, których źródłem są kościelne pieśni maryjne. W ten sposób Maryja z Ludźmierza przestaje być regionalnym obiektem kultu i dołącza do innych Jej wizerunków, czczonych w polskim kościele.

Pani

Z atrybutem władzy związane są nazwy, których członem podstawowym (określanym) jest rzeczownik **pani** używany w znaczeniu ‘właścicielka dóbr ziemskich’. W analizowanych tekstach jest to **Pani Ludźmierska** (136) oraz **Pani tatrzańska** (158). Obie nazwy są określane poprzez odmiejskowe przymiotniki, które zawężają znaczenie rzeczownika **pani**, wyznaczając obszar Jej władania (Ludźmierz, Tatry). W innych nazwach obszar ten ulega rozszerzeniu. Tak jest na przykład w nazwie **Pani całego Podhala** (175) – władanie Maryi rozciąga się na Podhale, którego obszar został wyznaczony nie tylko nazwą regionu geograficznego ale także przymiotnikiem. Jest wreszcie nazwa **Pani świata** (anonim z pocz. XIX w. oraz u Orkana, odpowiednio w antologii 49, 84), która jest nazwą hiperboliczną, choćby przez to, że władanie Maryi przeniesiono także na obszary innowiercze. Nazwami indywidualnymi stosowanymi przez autorów tekstów poetyckich są: **Pani niebieska** (166), w której przymiotnik określający **niebieska** trzeba odczytać jako ‘dotycząca nieba jako pozornego sklepienia dookoła Ziemi’ [SJPD, t. 5, s. 13]. Znaczenie to wskazuje na związek z **niebem**, a w odniesieniu do Matki Boskiej do faktu Jej wniebowzięcia. Nazwa **Pani nasza święta** (49) oddaje dwa kolejne atrybuty przypisywane Matce Chrystusa, tj. **świętość** czyli ‘bycie przedmiotem kultu religijnego na mocy wiary’ oraz bycie **naszym** czyli przynależność jako przedmiot kultu do określonej grupy osób, tu do ludu Podhala. Z kolei nazwa **Pani łaskawego nieba** konotuje dwie bardzo ważne informacje: władza Maryi rozciąga się również na **niebo** i niebo to jest dla ludzi

laskawe, czyli zsyłające różnorakie **laski**. Oczywiście wyraz **niebo** należy w tej strukturze rozumieć jako Boga. Źródłem tych indywidualnych nazw są znowuż pieśni maryjne, w nich można bowiem spotkać takie nazwy jak: **Pani anielska**, **Pani chóru anielskiego**, **świata Pani i królowa ziemi tej**, **Pani nieba**.

Właścicielka

Do atrybutu władzy nawiązuje indywidualna nazwa użyta przez poetkę Antoninę Krzysztóż. Nazywa ona Matkę Boską **właścicielką**, czyli 'tą, która ma jakąś własność; posiadaczką' [SJPD, t. 9, s. 1164]. Posiadanie to obejmuje **góry, szarotki, orły, obłoki, owieczki, wrzosa** (176), czyli elementy na stałe wrosnięte w podhalański krajobraz.

Panna

Z kolejnym atrybutem Matki Boskiej, a mianowicie z Jej dziewictwem, związane są nazwy z członem podstawowym **panna** oraz jego deminutivum tj. **panienka**. Wyraz **panna** odnoszony do Matki Boskiej oznacza 'dziewicę'. Zgodnie z nauką Kościoła „Jezus został poczęty jedynie przez moc Ducha Świętego w łonie Dziewicy Maryi” [Katechizm... 1994, s. 122]. Rzeczywiste i trwałe dziewictwo Maryi zostało stwierdzone przez Sobór Konstantynopolitański w roku 553. W ten sposób została usankcjonowana jedna z wielu nazw Matki Boskiej odwołująca się do tego faktu tj. **Maryja zawsze Dziewica** (gr. *Aeiparthenos*).

W badanych tekstach wyraz **panna** jest określany przymiotnikiem **święta** oraz stopniem najwyższym tego przymiotnika **najświętsza**. Powstałe w ten sposób nazwy **Panna święta** (49) i **Najświętsza Panna Maryja** (136) są – jak pisze M. Kucała [zob. poz. 3, *op.cit.*, s. 136] – „powszechnymi neutralnymi nazwaniami Matki Boskiej” funkcjonującymi w języku ogólnym na określenie Matki Boskiej w ogóle. Indywidualne są natomiast nazwy, w których odniesienie do referenta zostało zawężone do konkretnego obiektu. Należy tu nazwa **Najświętsza Panna Ludźmierska** (142), **Panna Ludźmierska** (82) oraz **Ludźmierska Panna Święta** (125). Do nazw indywidualnych trzeba zaliczyć także konstrukcje nazwo-twórcze, w których określeniami są inne przymiotniki, np. **Panna nasza góralska** (158). Przymiotnik **góralska**, poprzedzony zaimkiem **nasza** określa przynależność czczonej figury do górali z Podhala. Podobnie w nazwie **Panna pasterka** (136) podkreśla się, iż należy Ona do **pasterzy**, a jak wiadomo, podstawowym zajęciem górali było niegdyś pasterstwo. Natomiast w indywidualnej nazwie **Leśna Panna**, charakteryzacji dokonuje się poprzez wprowadzenie przymiotnika **leśna**, będącego odwołaniem do właściwego dla tego regionu elementu krajobrazu, tj. lasów.

Nacechowany dodatnio zdrobniały rzeczownik **panienka** występuje w omawianych tekstach z różnymi określeniami. Są wśród nich przymiotniki **święta**

(137) oraz jego stopień najwyższy **najświętsza** (137, 148), także w formie superlatywu **przenajświętsza** w znaczeniu ‘święty ponad wszystko’ [SJPD, t. 7, s. 305] znane w języku ogólnym. Nazwy te bywają rozszerzane odmiejscowym przymiotnikiem **ludźmierska** (133, 134) bądź wyrażeniem przymiokowym z **Ludźmierza** (153), które pełnią funkcję lokalizującą. Są także indywidualizmy, które tworzą niespotykane gdzie indziej nazwy: **Najświętsza panienka pasterska** (137), **Panienka rozkwitająca majem** (158) czy wreszcie **Panienka słynąca cudami** (167), z których dwie ostatnie stają się nazwaniami Gaździny Podhala przede wszystkim poprzez szerszy kontekst (np. przez pojawienie się w wierszu przed lub po wymienionej konstrukcji elementu identyfikacyjnego w postaci przymiotnika **ludźmierska**).

Gaździna

Antologia ks. Kazimierza Bukowskiego nosi tytuł **Gaździna Podhala**. W podtytule natomiast autor umieścił rozszerzenie tej nazwy, a właściwie jej ukonkretnienie **Matka Boska Ludźmierska**. Wymieniona w tytule nazwa – jak można sądzić – jest nadanym cudownej figurze Matki Boskiej honorowym tytułem. Trudno dziś dociec, kto po raz pierwszy użył tego określenia, ważne jest, iż oznacza ono tylko jednego referenta. Jest nim Matka Boska, której figura znajduje się w głównym ołtarzu ludźmierskiego kościoła. Ważne jest również i to, że tytuł ten jest znany nie tylko na Podhalu, zna go cała Polska, jak również Polonia amerykańska. Wyraz **gaździna**, jak podaje Doroszewski [SJPD, t. 2, s. 1071] jest regionalizmem karpackim i podhalańskim. Pochodzi od zapożyczonego z języka węgierskiego rzeczownika **gazda** (zob. wyżej), jest utworzony dziś już nieproduktywnym sufiksem *-ina* tworzącym nazwy żon od nazw mężów (np. chorążyna, organiścina, leśniczyna, [zob. poz. 2, Grzegorzczkova, Puzynina, s. 233]. Na tej podstawie słownik określa znaczenie rzeczownika **gaździna** jako ‘gospodyni, żona gazdy’. Wyraz ten, odnoszony do Matki Boskiej z oczywistych względów nie może mieć takiego znaczenia. Dlatego w tym konkretnym przypadku **gaździna** to ‘ta, która **gazduje**’, innymi słowy gospodarzy na swojej gazdówce. Tą gazdówką jest dla Matki Boskiej Ludźmierskiej całe Podhale, stąd nazwa tego regionu występuje jako drugi człon tej nazwy. **Gaździna** nie tylko opiekuje się swoim gospodarstwem, troszczy się o nie, ale przede wszystkim – i być może jest to w jej obecności w Ludźmierzu najważniejsze – jest pośredniczką pomiędzy podhalańskim ludem a swoim synem Jezusem Chrystusem.

W omawianych tekstach tytuł ten pojawia się rzadko. Obok postaci podstawowej **Gaździna Podhala** (karta tytułowa, 215) występują różne modyfikacje, np. **Gaździna góralska** (167), **Gaździna Ludźmierska** (175), **Góralska gaździna cudami słynąca** (221). Wszystkie te nazwy będące indywidualnymi (autorskimi) modyfikacjami tytułu przynależnego Matce Boskiej Ludźmierskiej, niezależnie od tego, czym wyrażony jest ich drugi człon, odnoszą się tylko do Niej.

Przewodniczka

Z **gazdowaniem** Maryi na Podhalu mają związek indywidualne nazwy, pojawiające się w analizowanych tekstach. Należy tu między innymi rzeczownik **przewodniczka** (145, 211), czyli ta, 'która prowadzi kogo idąc przodem' [SJPD, t. 7, s. 445]. To Ona „drogę jedyną wskazuje, prowadzi przez bagna” (211). Nazwa ta nabiera znaczenia przenośnego, związanego z życiem religijnym człowieka – przyjmując przewodnictwo Maryi, chrześcijanin wybiera drogę prowadzącą do zbawienia.

Opiekunka

Inną nazwą jest **opiekunka**, czyli 'ta, która się kim albo czym opiekuje' [SJPD, t. 5, s. 1057]. Gaździna Podhala jest **opiekunką żarliwą** (135) i **potężną** (198), jest opiekunką zarówno **ludu góralskiego** (166), jak i **trzód naszych** (145).

Obie omówione powyżej nazwy nawiązują do kolejnego atrybutu Matki Boskiej, jakim jest Jej miłość do ludzi i wynikająca z niej życzliwość.

Maryja

Na istnienie w historii polszczyzny połączenia imienia **Maryja** z nazwami rzeczownikowymi typu **panna** oraz **dziewica** zwraca uwagę w swoim artykule M. Kucała [zob. poz. 3, *op. cit.*, s. 140]. W badanych tekstach imię Matki Boskiej **Maryja** nie występuje w izolacji. Autorzy nie zwracają się do Matki Boskiej samym imieniem, jak to ma miejsce na przykład w pieśniach maryjnych. Imię to łączy się, podobnie jak w języku ogólnym, z przymiotnikiem **święta** (133, 134). Nazwa ta występuje w wołaczach i znana jest powszechnie z modlitwy **Święta Mario, Matko Boża...** Tadeusz Staich w wierszu swym (161) pomiędzy człony tej nazwy wstawił lokalizujący przymiotnik **ludźmierska**. W prozie Andrzeja Florka Skupienia (137, 138) imię **Maryja** wchodzi w skład struktury **Święta Panienko Mario** lub całkiem już zindywidualizowanej nazwy służącej jako zwrot adresatywny **Święta Mario Pasterska**.

Madonna

Współczesna nazwa **Madonna** jest pożyczką z języka włoskiego, przejętą bez żadnych zmian. W języku oryginału jest skrótem wyrażenia *mea domina* [zob. poz. 3, *op. cit.*, s. 138]. Tę stosunkowo nową nazwę połączoną z dodatkowym określeniem zastosował wobec Maryi Ludźmierskiej Mieczysław Kossek w roku 1932, kiedy zatytułował swój wiersz **Madonnie Podhala** (143, 144). Po raz drugi nazwa ta wystąpiła w antologii w wierszu Antoniny Krzysztoń (176): **maleńka Madonno wielkich gór**. Autorka wykorzystwała przeciwstawność

znaczeń **mała** Madonna – **wielkie** góry, aby uzmysłowić odbiorcy, że to właśnie Matka Boska Ludźmierska, upostaciowiona w drewnianej figurze, trzymanym w ręku berłem rządzi wielkim światem.

* * *

Analiza tekstów zamieszczonych w antologii ks. Bukowskiego, których bohaterką jest Gaździna Podhala pokazała pewną prawidłowość w stosowaniu przez autorów nazw Matki Boskiej. Nazw powszechnie używanych nie jest wiele, należą tu: **Matka Boska, Matka Boża, Królowa Polski, Królowa polskiej korony, Święta Maryja, Najświętsza Panna**. Są to nazwy wyrastające z historii i tradycji kościoła katolickiego, ich źródłem jest Pismo Święte oraz związane z kultem maryjnym bardzo rozpowszechnione pieśni ku czci Maryi, które od najdawniejszych czasów śpiewano podczas nabożeństw. Pozostałe nazwy albo są rozszerzeniem nazw ogólnych o elementy określające, nawiązujące najczęściej do regionalnego krajobrazu podhalańskiego, albo są nazwami indywidualnymi, których autorami są poeci, twórcy ludowi, mieszkańcy Podhala. Opisane powyżej nazwy są zbiorem otwartym, w każdej chwili można do tego zestawu dołączyć nową nazwę, która być może pojawi się w całkiem nowym wierszu o Gaździnie Podhala.

Literatura

1. Bukowski K., *Gaździna Podhala. Matka Boska Ludźmierska*, Kalwaria Zebrzydowska 1997.
2. Grzegorzczukowa R., Puzynina J., *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1979.
3. Kucala M., *Od Bogurodzicy do Madonny. Nazywanie Matki Boskiej w historii polszczyzny*, [w:] *O języku religijnym. Zagadnienia wybrane*, red. M. Karpluk, J. Sambor, Lublin 1988, s. 131–144.
4. Nyka J., *Gorce. Przewodnik*, Warszawa 1959.
5. Siedlecki J., *Śpiewnik kościelny*, wyd. 2, Opole 1959.
6. Sławski F., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. III, Kraków 1966–1969.
7. *Słownik języka polskiego*, t. 1–11, red. W. Doroszewski, Warszawa 1958–1969.
8. *Tysiąc lat polskiego słownictwa religijnego*, red. B. Kreja, Gdańsk 1999.